

Sjukvårdens utveckling i Skellefteå

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com, 070-741 76 40

Provinsialläkarnas årsberättelser, samlade i Medicinhistorisk databas <https://ep.liu.se/databases/medhist/default.asp>, är guldgruvor till kunskap om ortens 1800-tals historia. Där skrev man inte bara om hälso- och sjukvård utan även allmänt om orten och sina patienter.

Kaffe och brännvin konsumeras oerhört. Nordlänningen hade måhända en naturlig fallenhet för dryckenskap i högre grad än Rikets öfrige provincers invånare

1851

Befolkningen är intelligent och händig, men besvärad af ett sjelfförtroende, så stort, att det utestänger läraktighet, och att något endast med svårighet kan utföras på annat sätt än hvarvid den förut är van.

1853

Det är stor skillnad i levnadssätt hos Skellefteå sockens norra och södra invånare. De i norr är överdådiga, slösaktiga och obetänksamma medan de i söder visar betydligt större sparsamhet och försiktighet i likhet med de i grannsocknarna Lövånger och Burträsk.

1864

Sjukvård före 1800

Det fanns ingen organiserad sjukvård

- självhjälp i hemmen
- lokala helare (kloka gummor)
- folkmedicin och naturkurer som ofta kombinerades med böner och magi
- enstaka resor till provinsialläkare i Piteå och senare i Umeå
- stark beroendeställning till naturen och tradition

Kyrkan försökte organisera sjukvården

- Kyrkan rapporterade sjukdomsfall, särskilt smittsamma sjukdomar
- Vid epidemier, t.ex. pest eller smittkoppor, försökte man ordna isolering

Det enda vaccin som fanns då var variolation (att medvetet smitta en person i liten dos) mot smittkoppor.

- Den första variolationen i Skellefteå utfördes 1761 på tre av prostens Pehr Högströms barn.
- År 1796 använde den engelske läkaren Edward Jenner sekret från kokoppor (vacca betyder ko på latin) och gav till en pojke för att senare smitta pojken med smittkoppor
- Den första smittkoppsvaccinationen utfördes i Sverige år 1801, och 1816 blev det obligatoriskt att vaccinera alla barn mot smittkoppor. Den ansågs så viktig att den fick en särskild kolumn i husförhörslängden.

Barnmorskorna

I mitten av 1700-talet så slutade 1 % av alla födslar med att modern dog. Eftersom en kvinna i genomsnitt födde 4–7 barn, innebar det att 5–7 % av alla kvinnor dog någon gång i samband med graviditet eller förlossning.

1750 bestämdes att en kvinna från varje stad skulle genomgå en 2-årig utbildning till barnmorskor.

1755 skickade Katarina Jonsdotter från Kyrkobordet till Stockholm av kyrkoherde Pehr Högström för att bli Skellefteås första barnmorska.

Kyrkoherdens hustru dog 1763 i barnsäng när hon skulle föda 12:e barnet ...

1777 fick barnmorskorna tystnadsplikt och kvinnan rätt att föda barn i "lönn". Men samtidigt förbjöds barnmorskorna att, inte ens i nödfall, använda förlossningstång och andra "skarpa verktyg". Det fick bara läkaren som alltid var en man. Kvinnor i Sverige tilläts studera medicin först 1870.

1829 fick barnmorskor rätt att använda förlossningstång om de avlagt "instrumentexamen".

Provinsiälläkarna

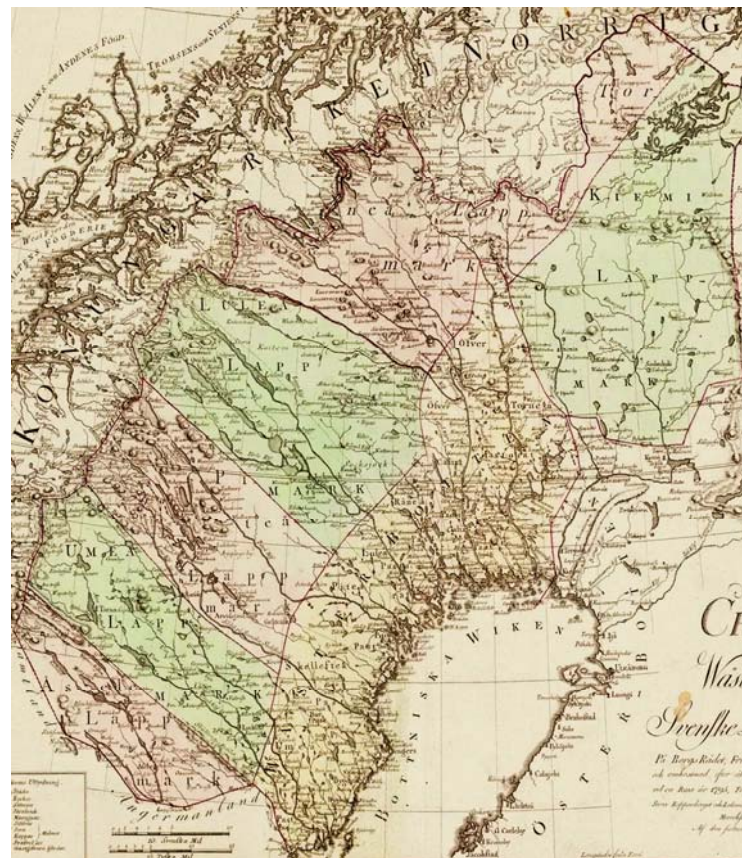
Den första tjänsten som statligt avlönad provinsiälläkare för Västerbottens län inrättades 1755.

Det var då ett enormt område: från Öreälven i söder till Torneå i norr och långt in i Lappland som kartan från 1796 visa. Man kunde få vänta på läkaren!

Den enda sökande var Ulrik Hjärne. Hans enda merit var en oavslutad läkarutbildning. Han skulle egentligen ha haft hemvist i residensstaden Umeå men tyckte att Piteå var mer centralt och flyttade dit

Hjärne misskötte sina plikter och var mest intresserad av att tjäna pengar på de läkemedel han beredde och sålde i konflikt med apoteken.

Han försökte bota Piteborna med sitt eget hopmixade preparat men misslyckades beroende på Pitebornas kost på salt fisk och surströmming ihop med söt eller sur mjölk som tillsammans med brännvinssupandet hade fått deras blod att ändra natur så att inga läkemedel verkade

Två provinsialläkardistrikt

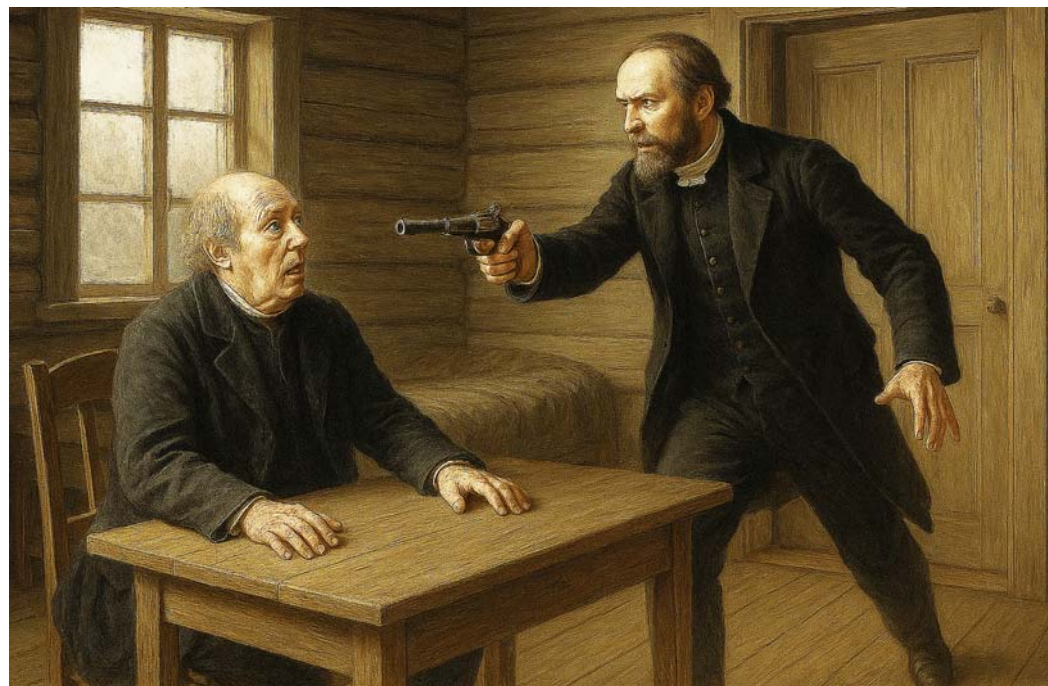
I januari 1781 delades distriktet i två delar vardera med sex socknar. Den norra delen hade städerna Torneå och Luleå och omfattade allt norr om Luleå. Den södra delen, distriktet Västerbotten, hade städerna Umeå och Piteå.

År 1823 delades distriktet Västerbotten upp i ett distrikt Umeå och ett distrikt Skellefteå. Piteå hamnade i Norrbottens södra distrikt. Men även efter de delningarna var distrikten enorma. Skellefteådistriktet omfattade Skellefteå, Löfvångers och Burträsk socknar samt Arvidsjaur och Arjeplogs lappmarks församlingar.

Jöns Ekenstedt hade Skellefteådistriktet 1833-1850. Han ansågs som hård, otillgänglig, oskicklig, självgod, titelsjuk och lat.

Droppen var när han vägrade att hjälpa till vid en barns börd hos kyrkoherde Nils Nordlander som rasande sökte upp honom med en dragen revolver i handen och tvingade honom att följa med.

Konsekvensen blev att J D Lindström anställdes 1842 som sockenläkare vid sidan av provinsialläkaren

Johan Daniel Lindström

En man från Lövånger var blind av gråstarr. År 1844 tog dåvarande sockenläkaren J D bort hans ögonlinser och ”efter tre veckor såg han så bra att han kunde läsa psalmboken”. Snart kom fler från Lövånger med starr till JD.

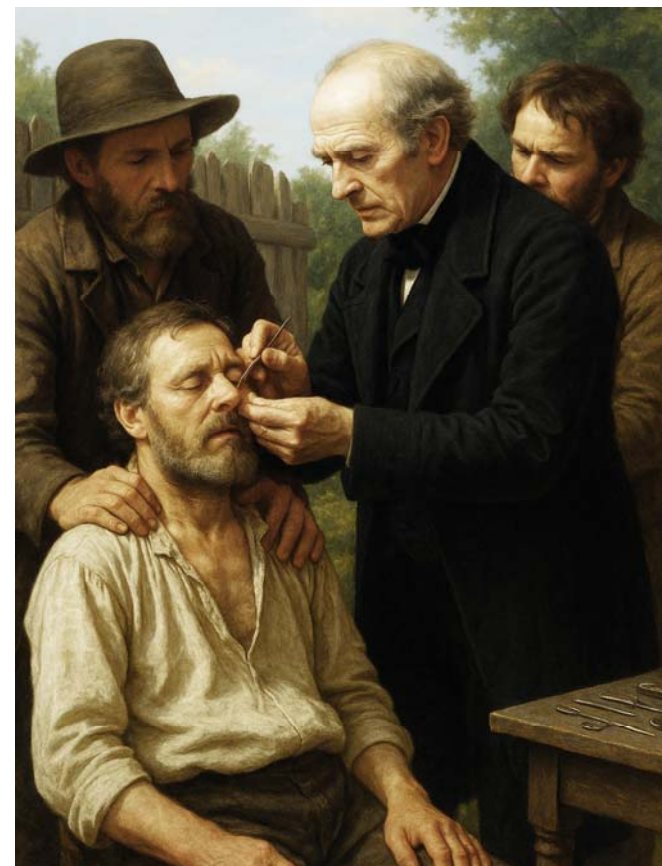
Provinsialläkaren Lindström gjorde 1850-1869 mängder av lyckade operationer: bölder, amputationer, harmynthet, ljumskbråck, skärskador, polyper, ödem, framfall, cancertumörer. Han gjorde t.o.m. buköppningar och bröstcancer operationer med och utan bedövning. Bröstcancern återkom tyvärr oftast.

Lindström var en av de första i Sverige att söva en patient. År 1850 användes kloroform vid amputation av lårbenet på en kvinna med benröta (nekros) i knäet

Det värsta var nog de många styckningarna av barn i livmodern. Berodde det på ett för trångt bäcken och kvinnan blev havande igen så måste det ha varit fruktansvärt för henne.

J D hanterade även brännskador, veneriska sjukdomar (behandlades ofta med kvicksilver), hjärnskakningar och smittor (han avled under en tyfoidfepidemi). En sjuårig flicka i Lejonström blev 1855 biten av en galen hund och dog i rabies efter två månader.

Han utvärderade den Shreiberska Brännvinskuren på en grupp alkoholister. Tanken var att om man drack ofantliga mängder brännvin så skulle man få avsmak för spriten. Där blev ett dårhus ...

Lasarettet på Hörnellgatan 1869-1915

Långt innan det fanns lasarett så hade läkarna någon form av vårdplatser i anslutning till sin praktik. Men 1865 beslutades att man ville ha ett riktigt lasarett och 1869 invigdes det rödmålade, timrade komplexet, på det som då kallades Lasarettsgatan

2 rum för kurhuspatienter med veneriska sjukdomar, 2 rum för sinnessvaga, badrum, bostad för vaktmästaren samt tvättstuga

Nedre våning 27 x 12 m med bostad för läkaren, kök och badrum
Övre våning med 7 sjukrum, 1 sköterskerum och operationssal/expeditionsrum

Uthus med vedbod, torrklosett, soprum och bårhus

Foto från ångbåtskajen ca 1880 efter det att två av byggnaderna 1876 fått se ut som stenhus genom revetering med sand och kalk. Hedmans gård på Strandgatan i förgrunden

Ombyggnader och moderniseringar

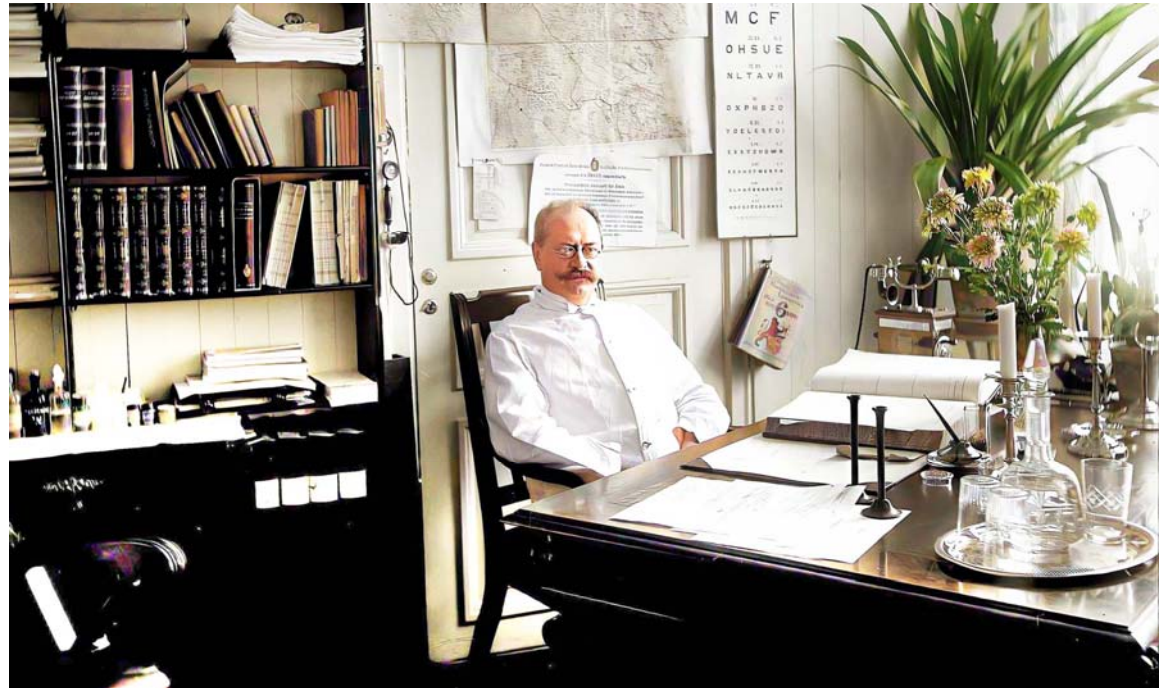
1871. Lasarettet var ett fuskbygge som vägglössen nästan gjorde obeboeliga. Man började täta sprickor i sjukrummen och stryka väggarna med limfärg. Taken och golven hade glesnat och lades om. I läkarbostaden hängde tapeterna i trasor och omtapetsering skedde.

1875. Det planterades femtio träd. Rummen var fortfarande iskalla och vägghyran gjorde dem nästan obeboeliga så en ny renovering gjordes.

1895 Vatten drogs in från älven så man slapp de dyra och besvärliga transporterna av vatten. Telefon installerades i lasarettsläkarens mottagningsrum.

1900-1901 Det regnade in så byggnaderna fick plåttak.

1908. Elektricitet drogs in

Doktor Dillberg 1913 på sitt ämbetsrum med två telefoner

Patienterna

13/6 1869 skrev den första patienten in. Den 69-årige torparen Jonas Magnusson från Kusmark avled i prostatacancer efter en vecka.

Huvudbyggnaden: År 1869 vårdades 40 patienter här. Nio av dem hade råkat ut för olyckor medan de övriga hade sjukdomar som tyfus, reumatism, bensår och bleksot. Bleksot berodde på att en del kvinnor snörde sig alltför hårt och var alltför stillasittande och fick anemi, blodbrist.

År 1914 vårdades 868 patienter och det utfördes 1,044 operationer

Kurhuset: Först kom sjömännen och sedan de lokala fallen som småbarn som ärvt sjukdomen från mamman. Behandlingen skedde med kvicksilverpreparat. Verksamheten upphörde 1901

En 28-årig piga från Yttervik hade fött ett barn. Överflödigt mjölk kunde då få utsugas av någon behövande. En syfilissjuk kvinna var en av dem så pigan smittades. I Bonnstan fanns en bordell som drevs av två sjuttonåriga flickor som då och då kom till kurhuset för veneriska sår.

Sinnessjuka: Man tog bara emot de som hade möjlighet att tillfriskna. De obotliga skickades vidare till hospitalet i Härnösand och från 1893 till Furunäs utanför Piteå. Verksamheten upphörde 1908.

Avgifter: 1869 kostade en sängplats 50 öre om dagen inklusive medicin. För sinnessjuka tillkom ytterligare 10-15 öre. Mot intyg av två trovärdiga personer så kunde medellösa få sin avgift halverad.

Man kunde köpa en frisäng av lasarettet för att exempelvis hedra någon avliden. Då fick sängen bära den avlidnes namn

Personalen

Bemanningen 1869 bestod av provinsial- och lasarettsläkaren J E Bergwall, en vaktmästare, en sjuksköterska och en kokerska. Men man blev fler:

År 1915 hade man en läkare, 5 sköterskor, 3 sköterskebiträden, en syssloman (ekonomiskt ansvarig), en präst, en husmoder, 3 kökspersonal, 3 tvättpersonal, en baderska, en vaktmästare, en maskinist, en eldare och en gårdsdräng. Summa 23 anställda.

Det var farligt att vårda patienterna och en sköterska avled. Doktor Dillberg skar sig vid en obduktion 1925 och fick sin arm obrukbar och fick avsked

Plats
som **biträdande** sköterska vid Lasarettet i Skellefteå blir ledig att tillträda d. 24 Oktober i år. **Vilkor** äro: 125 kr. årlig lön, eget rum och allt fritt; **Fördringar:** att sökanden är 25 å 30 år, har ett godt och vänligt lynne, sinne för ordning och renlighet, samt möjligen någon lust och fallenhet för sjukvård.
Personlig anmälan göres hos Lasarettsläkaren under tiden till 1 Sept.
Aug. Wennerström,
Lasarettsläkare.

Ovan: Annon 1902 för sjuksköterska. Kunskap inget krav.

Höger: Doktor Dillberg opererar ca 1910 vid det stora fönstret på andra våningen

Nya Lasarettet 1915-09-18

Det gamla lasarettet hade inte utrymmen för att klara patienttillströmningen och var omodernt. Dessutom hade tillkommit nya krav som att kunna vårda TBC-patienter. Det som då byggdes är den nordligaste delen av dagens lasarett norr om nuvarande centralhallen.

Ett nytt sjukhus med 60 sängplatser invigdes 18/9 1915 flera månader före tidplan. Där fanns också Röntgenklinik, Centrallab och Blodcentral.

Tuberkulospaviljongen med 50 platser i tolv sjuksalar invigdes 20/5 1916 ett år före tidsplanen och lades ned 1951.

Klart 1915 var också vaktmästare och maskinistbostad liksom läkarebostaden i två våningar med 8 rum. På 1970-talet restaurerades läkarebostaden och användes av BUP och sedan av 1177.

Den sammanlagda byggkostnaden uppgick till 632,474 kr vilket var mindre än budget 680,950 kr. Staten bidrog med 30,000 kr, Skellefteå socken med 40,000 kr och Skellefteå stad med tomtmark. Staden bidrog med tomt, framdragen el till lasarettets vägg och ellevererans till samma pris som i staden samt att dra fram vatten till tomtgränsen utan avgift för ledningarna

Lasarett och tuberkulospaviljong
som det såg ut 1923-31

1932 Epidemisjukhus och ny östra flygel

För att stoppa en smittkoppsepidemi antogs i Sverige år 1875 en lag att det i varje stad skulle finnas ett kopphus där de sjuka kunde isoleras. I Skellefteå byggdes då ett sådant på Högalidsgatan på andra sidan den kommande Lasarettsgatan och mitt emot det kommande sjukhuset. Huset står kvar.

Kopphuset som då döpts om till epidemisjukstuga dömdes ut strax före 1920 och flyttades till Sunnanå och 1932 vidare till Lasarettssområdet.

Det nya epidemisjukhuset lades ned 1964

Ca 1925. Epidemisjukstugan sedan den övergetts

Epidemisjukhuset byggs

Huvudbyggnaden byggs ut med en östra flygel mot norr

1932 Flygbild från syd-sydost. I övre nordvästra hörnet stall och svingård

1937 Ny västra flygel och personalbostäder

1937-06-10 invigdes ny flygel mot väster bl.a. innehållande tandläkarmottagning, gymnastik och massagerum, förvaring av patienternas kläder, röntgen och en medicinsk avdelning, omfattande 80 vårdplatser i stället för de tidigare 40.

Tre nybyggnader hade gjorts för personalbostäder. En för 5 underläkare, en för 15 sköterskor och en för 46 biträden.

Röntgenapparat

Ny västra flygel

Personalbostäder

Ca 1940 Flygbild från syd-sydost.

1958 invigs huvudentrén och 1959 medicinkliniken

I början av februari 1958 togs i bruk den byggkropp som innehöll entréhall med barsservering samt röntgenavdelning. Under den arkiv, badavdelning och skyddsrum. Mellanvåningen innehöll lokaler för direktionen, syssloman, kurator, präst, andaktsrum och föreläsningssal. Högst upp fanns operation.

Samtidigt pågick arbetet t.v. med nästa etapp, en ny medicinklinik i en flygel mot norr med 120 vårdplatser. Den invigdes 1/6 1959.

1958-01-04 Huvudentrén är nästan klar och medicinkliniken t.v. är ett år bort

1966 Kirurgkliniken klar

Nya
kirurgkliniken

Tisdag 15/3 1966
flyttades 61
inneliggande patienter,
telefoner och elektriska
lampor från den gamla
kliniken över till den
nya.

Antal vårdplatser var
111 samt dessutom 17
på intensivvården.

Så snart lokalerna för
sjukgymnastik och
blodgivarcentral blev
klara så skulle
inflyttning också ske
för dem.

1966 Flygfoto av lasarettet

1968 Sjukhemmet

Långvårdskliniken på lasarettet med 62 platser togs i bruk 1960. Arbetet med ett nytt sjukhem för dem tog sin början hösten 1966.

Lördag 1968-09-28 togs sjukhemmet med 108 vårdplatser på fyra avdelningar i bruk

För de långtidssjuka som krävde en mer aktiv vård fanns fortfarande 58 platser på medicinavdelningen och 27 platser på kirurgavdelningen.

Ett nytt sjukhem för åldersdementa togs i bruk 1982

1968 Sjukhemmet är just invigt

Lasarettsparken

År 1920 godkändes förslaget om en parkanläggning med köksträdgård söder om läkarvillan och arbetet startades direkt.

Det anlades promenadvägar och vattendammar. Ett tiotal trädgårdssoffor placerades ut och 1920 införskaffades en flaggstång

Mot lasarettet planterades så småningom ett 50-tal äppelträd som gav äppelmos och inne i parken exotiska träd. Det odlades också potatis, bönor, ärtor, blomkål, vitkål, dill, persilja, m.m. Dessutom hallon, jordgubbar och vinbär som det gjordes saft av.

Åren 1951-1968 fanns ett växthus på 60 m² där det odlades gurkor, tomater och vindruvor. På sommaren fick avdelningarna snittblommor från trädgården. Till jul hyacinter och tulpaner.

Ca 1940. Lasarettsparken vid Lasarettsvägen framför läkarevillan